

Samlaren

Tidskrift för forskning om
svensk och annan nordisk litteratur
Årgång 135 2014

I distribution:
Swedish Science Press

Svenska Litteratursällskapet

REDAKTIONSKOMMITTÉ:

Berkeley: Linda Rugg

Göteborg: Lisbeth Larsson

Köpenhamn: Johnny Kondrup

Lund: Erik Hedling, Eva Hættner Aurelius

München: Annegret Heitmann

Oslo: Elisabeth Oxfeldt

Stockholm: Anders Cullhed, Anders Olsson, Boel Westin

Tartu: Daniel Sävborg

Uppsala: Torsten Petterson, Johan Svedjedal

Zürich: Klaus Müller-Wille

Åbo: Claes Ahlund

Redaktörer: Jon Viklund (uppsatser) och Andreas Hedberg (recensioner)

Inlagans typografi: Anders Svedin

Utgiven med stöd av

Svenska Akademien och Vetenskapsrådet

Bidrag till *Samlaren* insändes digitalt i ordbehandlingsprogrammet Word till info@svelitt.se. Konsultera skribentinstruktionerna på sällskapets hemsida innan du skickar in. Sista inlämningsdatum för uppsatser till nästa årgång av *Samlaren* är 15 juni 2015 och för recensioner 1 september 2015. *Samlaren* publiceras även digitalt, varför den som sänder in material till *Samlaren* därmed anses medge digital publicering. Den digitala utgåvan nås på: <http://www.svelitt.se/samlaren/index.html>. Sällskapet avser att kontinuerligt tillgängliggöra även äldre årgångar av tidskriften.

Uppsatsförfattarna erhåller digitalt underlag för särtryck i form av en pdf-fil.

Svenska Litteratursällskapet tackar de personer som under det senaste året ställt sig till förfogande som bedömare av inkomna manuskript.

Svenska Litteratursällskapet PG: 5367–8.

Svenska Litteratursällskapets hemsida kan nås via adressen www.svelitt.se.

ISBN 978-91-87666-34-6

ISSN 0348-6133

Printed in Sweden by
Elanders Gotab, Stockholm 2015

förändring, upplysa eller ens skapa förståelse som det står i slutledningen: ”Att förståelse inte alltid är reporterns främsta uppgift är en paradox som bara blir begriplig med hänsyn till etiken” (274). Kort sagt rör det sig om en etik som avstår från ideologiska ställningstaganden.

Jag föreställer mig att det går att finna en sådan etik hos poeter och författare, ja, att den är kompatibel med en *litteraturens* etik, om man med det menar en språklig verksamhet som inte formulerar teser om verkligheten utan sätter den inom parentes, för att alludera på det fenomenologiska perspektiv som Jungstrand vill anlägga. Men fungerar en sådan etik som *journalistisk strategi*? Jag har faktiskt svårt att tro det. Den lidelse som Jungstrand, troligen med rätta, framhåller som en drivkraft i det moderna reportaget, handlar väl rimligen om något mer än respekten för den andre som annan? För att citera en rad av journalisten Fabrizio Gatti: ”Som lösning räcker det självklart inte med att vi medborgare reagerar känslomässigt och som medmänniskor” (DN 21/10 2013). Jag har svårt att se hur exempelvis hans reportage – som liknats vid en av de stora romanerna – *Bilal. På slavrutten till Europa* (2007) är skriven utan något ”hopp om att förstå, förklara eller förändra” (274). Den kritik man kan rikta mot Jungstrands bruk av Levinas i detta perspektiv är att ”subjektets tillblivelse” i mötet med den andres ”annanhet” förblir en tom gest.

Men trots de invändningar man kan hysa mot vissa aspekter av avhandlingens bärande tankegångar om objektivitet, genusperspektiv och etik lyckas den visa på oanat djup och sofistikerad i den moderna reportagetexten. Framför allt frilägger Jungstrand skickligt singulära böjningsmönster av de grunddrag som utmärker genren på så vis att det enskilda reportaget träder fram i egen rätt. Hon lämnar vidare en öppen inbjudan till läsaren att själv träda i dialog med de litterära och dokumentära strävandena att gestalta en verklighet som alltid tenderar att undfly eller bedöva oss i ett ständigt växande informationsflöde av dagliga nyhetsrapporteringar.

Avhandlingen om det litterära med reportaget kompletterar för övrigt på ett intressant sätt det växande intresse som idag åter finns för det dokumentära i skönlitteraturen, och aktualiserar en problematik som författaren Birgitta Trotzig en gång formulerade i essän *Hållpunkter* (1975): ”det är en banalitet att dikt inte är direktättergivande verklighetsbeskrivning, för mig har den banaliteten varit mitt livsproblem”. Efter att ha läst Jungstrands av-

handling kan man konstatera att ”det är en banalitet att reportaget inte är direktättergivande verklighetsbeskrivning men för reportern har den banaliteten blivit hans eller hennes livsproblem.”

Carin Franzén

Markus Huss, *Motståndets akustik. Språk och (o)ljud hos Peter Weiss 1946–1960* (Eureka/ Ellerströms akademiska, 43). Ellerströms förlag. Lund 2014.

Om Peter Weiss har det forskats relativt kontinuerligt och intensivt såväl i Tyskland som i Sverige. Bara under de sista åren har det kommit ut ett flertal undersökningar i båda länderna om olika aspekter av hans verk. Man kan således undra om det finns relevanta aspekter av hans författarskap som ännu inte har undersökts. Särskilt för yngre forskare kan det inte vara lätt att behålla översikten över forskningslitteraturen och identifiera samt bearbeta nya forskningsfrågor då det krävs mycket inläsning.

Ett exempel på hur det ändå är möjligt är Markus Huss avhandling *Motståndets akustik. Språk och (o)ljud hos Peter Weiss 1946–1960*. Avhandlingens syfte är ”att undersöka hur språket i vid bemärkelse framställs i ett urval av Peter Weiss texter tillkomna under åren 1946–1960” (14). Texterna som står i fokus är *Der Vogelfreie* (1947) och *Der Schatten des Körpers des Kutschers* (1960) samt sex svenskspråkiga noveller skrivna mellan 1946 och 1953. Även två av Weiss filmarbeten tillkommer: *Enligt lag* (1957) och *Hägringen* (1959). Om urvalet förklarar Huss att det ”främst [är] gjort på grundval av texternas framställning av språkproblematik i vid bemärkelse, men också för att de tillhör en del av författarskapet som sällan uppmärksammas i forskningen, med undantag för genombrottsromanen”, det vill säga *Der Schatten des Körpers des Kutschers* (15).

Avhandlingen omfattar runt 200 sidor ”ren” text. Det tillkommer cirka 100 sidor noter, källhänvisningar och en litteraturförteckning samt ett personregister. Huvudtexten är indelad i en inledning samt fyra kapitel, varav de sista två, bestående av cirka 50 respektive 60 sidor vardera, är de mest omfattande. Redan i inledningen formulerar Huss sina centrala teser, varav den första och kanske mest fundamentala lyder: ”När språket i Peter Weiss texter kommer till korta höjs ljudvolymen.” (13) Huss förklarar att Peter Weiss texter tematis-

rar bland annat ”hur språkets historia, ideologiska och inte minst våldsamma dimensioner existerar parallellt med språkets funktion som representations- och kommunikationsmedium” (14). Enligt honom själv söker hans tolkningar ”i förlängningen åskådliggöra hur Weiss texter formar en mångskiftande reflektion över språket och dess förutsättningar”. Mer konkret vill Huss ”påvisa hur litterära framställningar av språk hos Peter Weiss intimt sammanhänger med bredare historiska skeenden, där den tidiga efterkrigstiden i det ockuperade Tyskland efter andra världskriget är särskilt viktigt för analysen” (14).

Sett till teori och metod kombinerar Huss idéer och koncept från olika strömningar – vilket är helt rimligt med tanke på det valda ämnet. Bakgrunden utformas bland annat av Derridas påstående om ”omöjligheten att man någonsin skulle kunna äga eller behärska sitt språk” (19). Huss använder sig även av Ulf Olssons undersökning *Silence and Subject in Modern Literature. Spoken Violence* (2013), ”som särskilt lyfter fram språkets disciplinerande och maktutövande dimension i litterära verk av ett antal västeuropeiska författare”, däribland Peter Handke (21). Stor vikt läggs dessutom vid Yasemin Yildiz som i boken *Beyond the Mother Tongue. The Postmonolingual Condition* (2012) utvecklade begreppet ”enspråkighetsparadigm” (17). ”Akustik”, som förstås är ett centralt begrepp i avhandlingen, tolkar Huss i anslutning till Douglas Kahns definition av *sound* i boken *Noise, Water, Meat. A History of Sound in the Arts* (1999; 14). Ytterligare ett framträdande begrepp för Huss är ”metaforen” (27) som han använder i enlighet med Paul Ricœur. Sett till metoden har Huss valt ”ett hermeneutiskt tillvägagångssätt” (27). Hans analyser bör dessutom ses i ”en historiskt-kontextualiserande strömning inom den framväxande intermedialitetsforskningen” (28).

Tidigare forskning sammanfattas i slutet av inledningen. Huss tar hänsyn såväl till relevanta undersökningar av Weiss svenskspråkiga texter som till exilforskningen. Som exempel kan nämnas: Axel Schmolkes *Das fortwährende Wirken von einer Situation zur ändern. Strukturwandel und biographische Lesarten in den Varianten von Peter Weiss’ Abschied von den Eltern* (2006) och Ola Holmgrens *Peter Weiss i transit. Från fångslande modersmål till frigörande författarskap* (2014). Dessa formar enligt Huss ”en välbehövlig revidering av tidigare forskning som bortsett från det fak-

tum att Weiss under nästan hela sitt skrivande liv var verksam i Stockholm” (29). Huss tar in ”ett idé- och litteraturhistoriskt perspektiv” (29) till skillnad från till exempel Holmgren som med hjälp av begreppet ”transitspråk” gör en psykodynamisk tolkning. En annan grupp av tidigare forskning som blir aktuell, framför allt i kapitel fyra, är den tyska Weiss-forskningen, framförallt Jenny Willners studie *Wortgewalt. Peter Weiss und die deutsche Sprache* (2014).

I det första kapitlet, ”Språkrum. Ett nytt perspektiv på Peter Weiss textvärld”, för Huss en övergripande, i första hand teoretiskt orienterad diskussion om förhållandet mellan språk och rum. Han visar hur novellerna han analyserar djupare ”laborerar på olika sätt med spänningen mellan språk och rum” och på så vis ”bidrar [...] till en reflektion över språkets rumsliga förutsättningar och implikationer” (55). Huss tar upp Yasemin Yildiz begrepp ”enspråkighetsparadigm” och belyser Weiss ”reflektioner kring förhållandet mellan språk, identiteter, rum och kroppar” (34) respektive – som han skriver några sidor senare – ”rum, ljud och språk” (39). I detta sammanhang betonas rummets betydelse och Huss förklarar att Weiss ”narrativa rum bestämmer möjligheten respektive omöjligheten för språkliga yttranden i vid bemärkelse” (40). Spänningen ”mellan språk och territorium” är enligt Huss ”resultatet av en klyvning som skett mellan språket och territoriet, som går tillbaka på förställningen om språkets territoriella bas” (41). Han konstaterar att ”Weiss texter under den tidiga efterkrigstiden befolkas av ensamma människor på väg in i och ut ur ett språkligt främmande rum” (39). De är sökande, i värsta fall irrande. I samband med detta utanförskap som gäller även för Weiss själv, använder sig Huss av Deleuzes/Guattaris koncept ”rhizom” respektive ”flyktlinje” (47). Huss belyser Weiss position och konstaterar: ”När Weiss själv beskriver sina ansträngningar att hitta tillbaka till det tyska språket efter en längre period av skrivande på svenska är det en mer motsägelsefull bild som framträder, där både tyskan och svenskan framstår som gäckande och svårgripbara.” (48) Han påtalar hur Weiss under sin svenska exil under kriget enligt egen utsago ”paradoxalt nog” kom att närma sig den tyska litteraturen (49).

I avhandlingens andra kapitel – ”Språkmetaforikens material. Noveller 1946–1953” – undersöker Huss sex noveller som Weiss publicerade mellan

1946 och 1953 med särskild hänsyn till metaforiken som "skildrar språket i termer av byggnadsmaterial" (35). Huss förklarar att "[n]ovellerna skildrar med olika medel hur språket, i form av muntlig eller skriftlig kommunikation, på något plan kommer till korta, inte sällan i kombination med en ny rumslig situation." (63) Huss placerar även in texterna i diskussionerna om litteratur och kultur i Tyskland under den tidiga efterkrigstiden. Mot bakgrund av första kapitlet visar Huss hur novellerna även "bidrar [...] till en kritisk reflektion över ideologiska försanthållanden om språkets beskaffenhet" (63). Huss betonar här att "[c]tt för Weiss noveller utmärkande drag är hur gränzonen mellan språklighet och icke-språkighet påfallande ofta aktiveras av ett akustiskt register." (63)

Analyserna börjar med *Fyra prosastycken* (1946) där "[s]pråkets innehåll eller semantik underordnas dess funktion av byggnadsmaterial" (64). Huss visar hur "språkets kroppsliga dimension" tematiseras, en aspekt som återkommer i *Der Vogelfreie* och *Der Schatten des Körpers des Kutschers* (65). Språkets utveckling tolkas som "en förvandling från svårtydda ljudfragment [...] till det nedskrivna", varvid processen av det sistnämnda "fyller en ordnande funktion" (65). Att "språkfästningarna" som byggs måste skyddas mot hot som också kan vara av språklig art, "exempelvis i form av fientligt klingande mänskliga röster" (67), framhåller Huss i sin analys av den längsta novellen, *Krönika*, från 1953. Här verkar det finnas en motsatsställning mellan staden och ett bygge i skogen, som dock undermineras eftersom jagberättaren är tvungen att inse att han måste arbeta i staden för att kunna finansiera sitt byggprojekt. I slutändan förblir projektet ofärdigt. I den korta novellen *den anonyme* (1949) "etableras en relation mellan illegalitet och språk" (73); det skapas även "en koppling mellan uttolkningen av en främmande skrift, som jagberättaren fortfarande inte kan uttala, med bestraffningar och inläsning i ett 'tortyrtrum'" (73 f.). Även här framträder alltså den rumsliga aspekten: "Rummen, såväl positivt som negativt konnoterade, står [...] i intim förbindelse med jagets möjlighet till självförståelse och 'självförverkligande'" (75). I novellen *På flykt* rör jagberättaren sig mellan olika rum (76) – här finns det bara "ett tillfälligt skydd" (76).

Ljudspåret i texterna "tycks [...] signalera att det är fråga om ett övergångsrum mellan språkliga tillstånd, som en tillflykt bortom ett språk som upplevs vara otillräckligt eller förbrukat. Samtidigt kan olika former av ljud åkalla närvaron av andra

rumsligheter, vilket kan verka desorienterande men också öppnar för en utväg." (76) Denna tes belägger Huss med hjälp av de så kallade "skogsnovellerna", *Förflyttning* (1953) och *ur anteckningar* (1948), två texter där det finns en intressant liknelse "mellan trädet och människan" (78). Han förklarar att "[d]e 'nästan mänskligt stönande och skriande' träden förintar i beskrivningar där oljud (krasch, dån) sammankopplas med en fysiskt stympad och lem-lästad kropp, ljud med mänskliga konnotationer." (79) I slutet av kapitlet driver Huss "tesen att skogsarbetet i själva verket förkroppsligar ett mödosamt språkarbete, där texten går i aktiv dialog med den tyska efterkrigstida litteraturdebattens föreställningar om språket" (80). Huss visar att denna (litteratur-)historiska kontext har relevans för Weiss' noveller (86 f.) eftersom de "på ett iögonfallande sätt [aktiverar] både *Kahlschlag*-begreppets trädmetaforiska beskrivning av språket och antropomorferingen av just dessa träd i form av mänskliga kroppar som stönar och skriar under jagberättarens hugg" (87).

I tredje kapitlet, "Språkkroppar och akustik. *Der Vogelfreie* (1947) och *Hägringen* (1959)", står modersmålsbegreppets historia och dess egenskap av kroppsligt narrativ som utgångspunkt för den litterära analysen" (35). Bland annat tillmäts "hörseln [...] en motståndsfunktion i en språkligt förtryckande situation" (35). Först tar Huss upp Weiss' dokumentärfilm *Enligt lag* från 1957. Fängelsemotivet kombineras här med språkligt främlingskap, "en återkommande tematik i Weiss tidiga författarskap efter emigrationen till Sverige" (94). Modersmålet utgör ett kroppsligt narrativ, och Huss påvisar "den intressanta spänning som råder mellan hur kroppar skildras i verket och hur dessa skildringar i sin tur hänger ihop med språklig artikulations- och kommunikations(o-)förmåga" (95). "För att få grepp om det specifika i Weiss uttryckssätt i framför allt" *Der Vogelfreie* betraktar Huss i ett första steg novellen "i ljuset av andra tyskspråkiga författarskap som på olika sätt befunnit sig i det tyska språkets periferier" (95). Återigen knyter han an till Yildiz "historiska belysning av modersmålsbegreppet och 'enspråkighetsparadigmets' fortsatta dominans i Europa" (96). Enligt Huss öppnar Yildiz "idēhistoriska belysning av modersmålsbegreppet [...] för nya tolkningar av *Der Vogelfreie* som ett litterärt narrativ om det språkliga i sig" (96). Huss påvisar att "feminint könskodade kroppar – i form av en 'moder', en 'förlosserska' och en 'förförerska'"

i *Der Vogelfreie* fungerar ”som ett slags mediala förutsättningar för språklig artikulation när det maskulint könskodade berättarjagets språk hotar att bryta samman” (99). Texten ”åskådliggör [...] ett problematiskt förhållande till språket som sådant, där själva återinträdet i det utgör den gestaltade erfarenheten” (99).

Senare i kapitlet jämför Huss *Der Vogelfreie* med Stig Dagermans roman *De dömdas ö* samt dramat *Den dödsdömde*. Huss läsning ”visar hur en existentiell dimension hos Dagerman istället förläggs till ett språkligt plan hos Weiss” (35). I en scen som Huss analyserar djupare visar det sig att ”[k]vinnekroppens närvaro fungerar [...] som en katalysator för den språkliga förmågan och därmed också för den historiska erfarenheten” (118). Detta leder dock enligt Huss inte ”till en återvunnen språklig förmåga hos jagberättaren [...]”. Istället för att kvinnekroppen skulle katalysera en språklig förmåga tar en tyst avvaktan och tvekan vid. Mötet slutar i ömsesidig stumhet och jagberättaren fortsätter sitt surrealistiska irrande ut i ett ingenting.” (121) I analysen fokuserar Huss först ”på skildringar av feminint könskodade kroppar som tillfälliga språkliga katalysatorer för jagberättaren, men också hur misslyckad mellanmänsklig kommunikation och den akustiska tematikens roll skildras i termer av våld, hot om våld eller som disciplinering” (140).

Motståndstematiken fördjupas i en analys av spelfilmen *Hägringen* ”som undersöker sång och kollapsad dialog i filmens ljudspår” (35). Huss tolkar Weiss film som en utveckling och fördjupning av ”ljudspåret i den litterära förlagan”, alltså *Der Vogelfreie* (146). Bland annat ”visar filmens inledning hur ett akustiskt fenomen – i form av en rösts nynnande sång – intar rollen av motljud gentemot stadens hotande byggnader och oljud” (150). Huss påpekar bluesmusikens roll (150 ff.); det finns ”en subversiv potential” (154) och Weiss etablerar ”återigen en metaforisk koppling mellan kedjor och språk, förtryck och uttryck” (152). Svenskan iscensätts ”som hotfull och uteslutande” (154), till skillnad från engelskan som är förknippad med bluessången. I en sekvens överlappas det tyska och svenska utan att etablera ”någon dialogisk interaktion” (157).

I avhandlingens fjärde och avslutande kapitel, ”Ordsuggor och motljud. *Der Schatten des Körpers des Kutschers* (1960)”, undersöker Huss ”skriftkritiken och de akustiska motståndsförsöken i Weiss genombrottsroman” (35). Han tar upp

”romanens intermediala karaktär” (157), som inte minst kommer till uttryck i de sju kollage som finns i boken. Själva romantexten är ”uppdelad i elva avsnitt i form av textblock” (166). Huss visar ”hur det temporala limbo som skildras i romanen samtidigt undergrävs av ett mångbottnat och betydelsemättat ljudspår i texten, såväl på ett motiviskt som på ett formmässigt plan” (35). Han ser texten som ”en litterär intervention i ett efterkrigstida tyskt kulturklimat, för vilken föreställningen om en historisk nollpunkt varit central, genom att visa hur det förflutnas röster och skrin fortsätter att hemsöka nuet” (166). I *Der Schatten des Körpers des Kutschers* upprättas ”till en början en motsatsställning mellan skriften och det talade ordet, där rösten tillskrivs en frigörande potential i motsats till skriftens ständigt uppskjutande och otillräckliga karaktär” (164). Det gestaltas ”ett språk i kris i form av skriftens otillräcklighet. Samtidigt uppvisar den skrivna texten en akustisk dimension som synes upplösa dikotomin mellan muntligt och skriftligt [...]” (164).

Utförligt tolkar Huss kråkans skri som ”genljuder romanen igenom” och ”som bryter skrivandets distraherande verkan på jagberättaren” (185). Skrivprocessen som tematiseras i romanen tolkas som en förståelseprocess: ”Utan skrivande, inga konturer och alltså ingen förståelse av omgivningen och dess förhållande till det egna jaget, hur distraherande och uttröttande detta skrivande än tycks verka.” (187) Genom skrivandet skapas ”en historisk förankring” (187). Eftersom det saknas ”ett övergripande sammanhang att inordna de olika händelserna i tvingas jagberättaren till ständigt nya nedteckningar och fruktlösa tolkningsförsök av dessa, på samma vis som läsaren dras in i en rekonstruktionsprocess av ett frånvarande meningssammanhang när röstfragment och motsägelsefulla händelseförlopp kräver sina logiska förklaringar” (187 f.). En av de frågorna Huss ställer i analysen av *Der Schatten des Körpers des Kutschers* är ”på vilket sätt texten aktiverar akustiska fenomen eller akustiska strukturer som en reaktion på det verbala språkets tillkortakommanden, och hur dessa ljudfenomen pekar mot en utväg ur ett språk som upplevs ha gått i stå” (199 f.). I utredandet av denna fråga gör Huss följande centrala iakttagelse: ”I ett läge där det verbala språket i form av skriften inte längre förmår utgöra en medierande instans mellan subjekt och värld aktiveras ett ljudspår som tränger igenom det skrivna tecknet och förmår etablera en alternativ referentialitet.” (204) I texten ”aktiveras detta ljudspår i termer av en alternativ

referentiell struktur när det verbala språket, skriften, kommer till korta” (204).

Sammanfattningsvis kan man säga om språket att det inte bara existerar ”en motsatsställning mellan det skrivna och det talade ordet”. Språkmaterialet hos Weiss ”fungerar både desorienterande och orienterande, hotande och frigörande, sårande och läkande för texternas olika berättarjag.” (27) Av hög betydelse är kråkans skri – en aspekt som också återspeglas på avhandlingens omslag. Skriet bör enligt Huss ”förstås utifrån denna ständigt återkommande tematik i Weiss litterära verk, där språkets representationsförmåga fortlöpande ifrågasätts samtidigt som en alternativ uttrycksform, i spannet mellan språk och ljud, tar form: en motståndets akustik. [...] Fågeln, vars flaxande vingar kastar långa skuggor mot fonden av en blodröd himmel, förkroppsligar den plågsamma förnimmelsens imperativ, de dödas röster som hemsöker oss, som uppmanar oss att minnas.” (216)

Markus Huss analyserar på ett övertygande sätt relationen mellan språk, ljud, kropp och rum i Peter Weiss mellan 1946 och 1960 tillkomna skrifter. Han skapar dessutom en överblick över ämnet ”akustik och litteratur”. Påstående och teser beläggs noggrant med citat, det handlar alltså summa summarum om en gedigen och i högsta grad seriös avhandling. Såväl källorna som tidigare forskning hanteras på ett suveränt vis och Huss förmår placera in texterna i ett specifikt historiskt sammanhang. Han värderar tydligt de positiva och negativa sidorna hos tidigare forskning, till exempel när han kritiserar Hein-Khatibs studie som varken ”förmår [...] att historisera eller belysa språkmetaforiken på ett tillräckligt produktivt sätt” (31). Kritiken förmedlas dock inte utan att även de olika författarnas respektive studiernas förtjänster samtidigt framhävs, vilket ger ett nyanserat intryck.

Med sin avhandling fyller Huss en relevant forskningslucka som bara en flerspråkig Weiss-forskare kan göra: Tyskspråkig forskning har nämligen oftast bortsett från de svenskspråkiga texterna, bara ett fåtal är översatta och detta skedde dessutom relativt sent. Samma problematik gäller för filmerna som egentligen först finns tillgängliga för en bredare publik sedan Harun Farockis utgåva kom ut i serien *Filmeditation Subrkamp* för två år sedan. Det är en förtjänst i sig att Huss tar hänsyn till filmerna, dock hade man här önskat sig ett mer systematiskt filmteoretiskt grepp. Filmerna kan inte tolkas på ett konsekvent vis med litteraturvetenskaplig terminolo-

gi och analysen riskerar att missa viktiga aspekter av själva filmspråket.

Man kan också ställa sig kritisk till en del av den teoretiska litteratur Huss bygger sitt resonemang på: Exempelvis verkar Yildiz inte alltid övertygande i sammanhanget. Man kan undra om hennes studie möjligtvis tar för mycket plats i förhållande till de resultat som uppnås med hjälp av hennes teori; de flesta resultat hade antagligen uppnåtts utan den teoretiska bakgrunden. Här hade man önskat sig en större kritisk distans. Också en djupare genomgång av begreppet ”metafor” hade varit önskvärd, inte minst då det handlar om ett centralt begrepp i själva avhandlingen. Visst har Ricœurs studier ”som lyfter fram metaforens förmåga att beskriva världen på nytt” (28) något förförande över sig, dock kan den inte utan vidare överföras till begreppet ”språkmetaforik” (41). En teoretiker som Huss kunde ha tagit mycket mer hänsyn till är Friedrich Kittler, inte minst för att få grepp om de mediala aspekterna. I samband med Huss reflektioner kring begreppet ’Kahlschlagliteratur’ (82) kan man undra varför han inte tog hänsyn till Victor Klemperer som i *LTI* samt i dagböckerna erbjuder en metarefleksion om språk som kan anses vara relevant i sammanhanget, särskilt när man undersöker aspekter även av språklig kontinuitet efter andra världskriget.

Däremot är det lovtvärt att Huss inte försöker nivellera motsägelsefulla självcitav av Peter Weiss, utan drar slutsatser som: ”Weiss tycks alltså brottas med det geografiska avståndet till tyskan och bristen som han säger sig erfara.” (50) Detsamma gäller för analyserna, till exempel: ”Förhållandet mellan skildringar av kroppar och språklig uttrycksförmåga är hos Weiss långt ifrån entydig” (95) och: ”Dessutom strider ofta utsagorna mot varandra och låter sig därmed inte kokas ner till en enhetlig konstnärlig hållning.” (148)

Stor vikt lägger Huss vid etableringen av sammanhang mellan de olika texterna och filmerna, något han gör på ett övertygande sätt. Huss visar även att Weiss tidiga skrifter inte är ”en samling isolerade skrivförsök före författarens publika genombrott” (14). I det sammanhanget är det viktigt att betona att skrifterna som undersöks i avhandlingen inte är ungdomsverk. Huss hänvisar även till senare texter och kan på så vis synliggöra en verkkontinuitet som blir tydlig bland annat genom att liknande aspekter även återfinns i *Die Ästhetik des Widerstands* (70–73). *Motståndets akustik* tar således en självklar plats i forskningslitteraturen om Peter Weiss. Det

återstår bara att hoppas att avhandlingen översätts till tyska, så att även den tyskspråkiga Weiss-forskningen kan få ta del av Huss studie.

Frank Thomas Grub

Carl-Eric Johansson, *Brutal social demaskering. Om Kurt Salomonson, folkhemsromaner och offentligheter*. Tampere University Press. Tampere 2013.

Kurt Salomonson är en författare som idag troligen inte har så många läsare, men som i mitten av 1950-talet var både läst och flitigt omtalad. Även om hans namn ofta kortfattat nämns i litteraturhistoriska översiktsverk, i synnerhet i dem som behandlar svensk arbetarlitteratur, har det saknats mera ingående studier av hans författarskap och de upprörda diskussioner hans romaner gav upphov till. Därför är det något av en pionjärgärning som Carl-Eric Johansson nu utför med sin avhandling om Kurt Salomonson och debatterna kring de teman hans böcker introducerade i det svenska samhället.

Avhandlingen är i huvudsak en receptionsteoretiskt inriktad studie av Kurt Salomonsons författarskap, som i stort sett utspelade sig under andra hälften av 1950-talet och början av 1960-talet. Att hans romaner var både omstridda och omskrivna när de kom ut, visar enbart det faktum att Johansson gått igenom nästan 300 recensioner, 225 debatt- och ledartiklar och tidskriftessäer som alla uppehåller sig vid Salomonsons böcker. Med hjälp av romanerna försöker avhandlingsförfattaren således analysera de olika politiska och kulturella rörelserna i folkhemmets sista tid i det svenska samhället.

Den teoretiska utgångspunkten för Carl-Eric Johanssons undersökning är Jürgen Habermas offentlighetsteori. Emellertid menar han att vid den tid som Salomonson framträdde som författare existerade offentligheten bara som en idealtypisk kategori. I stället analyserar Johansson mottagandet av Salomonsons romaner utifrån tesen att det i samtiden existerar flera olika representativa offentligheter. De intressen dessa offentligheter hade avspeglades ofta i det sätt på vilket man förhöll sig till de teman som romanerna kretsade kring.

Detta blir då också en annan av de frågor som avhandlingen söker besvara, förutom analysen av de politiska rörelserna: vad fanns det i romanerna som till den grad skakade om läsarna och provocerade så starka reaktioner? Framför allt menar Johansson att

det var romanernas vacklan mellan fiktiv framställning och reportage, som gjorde dem politiskt provocativa för samtidens recensenter och skribenter. Eftersom ämnet för romanerna ofta var förhållandet mellan kollektiv och individ, fackföreningen och den enskilda arbetaren och förändringar både i arbetets organisation och välfärdens utseende, träffade Salomonsons litterära skildringar flera ömma punkter i folkhemmet.

Avhandlingen är kronologiskt disponerad. Efter en inledning där undersökningens ämne presenteras och frågeställningar och syfte formuleras, följer framställningen mottagandet och debatten kring Salomonsons romaner, från debutromanen *Hungerdansen* 1955 till det senast utgivna skönlitterära verket, novellsamlingen *Flickan med sagohåret* från 1979. Redan i mottagandet av debutromanen finner Johansson tendensen till att recensenterna har svårt att avgöra om de ska behandla Salomonsons skildring som roman eller reportage.

Det var dock Salomonsons andra roman *Grottorna* från 1956 som framför allt ställde frågan om reportage eller fiktion på sin spets. De flesta recensenter kom att diskutera huruvida romanen gav en sann bild av verkligheten eller inte, och bekymrade sig inte alltför mycket om att det skulle vara en fiktiv framställning. Särskilt var det frågan om de silikosskadade gruvarbetarna, och bolagets behandling av dem, som flera recensenter uppehöll sig vid. Johanssons genomgång och analys av recensionerna i de olika offentligheternas tidningar och tidskrifter är klagörande och intressant att ta del av. Möjligen kan man anmärka att Johansson tar recensenternas omdömen för gott genom att själv helt enkelt behandla *Grottorna* mera som reportage än som roman, bland annat genom en exkurs över reportagets historia.

De olika offentligheternas skilda reaktioner på Salomonsons romaner kom tydligen till uttryck när det gällde mottagandet av trilogin *Mannen utanför*, *Sveket* och *Skiljevägen* som Salomonson publicerade mellan 1958 och 1962. I romanerna problematiserade Salomonson den utveckling som folkhemmet inneburit. De materiella villkoren hade visserligen förbättrats betydligt, men den enskilda individens människovärde hade knappast förändrats. I romanerna gestaltades arbetare som blivit materiellt välförsedda men andligen förslöade, och nästan enbart ägnade fritiden åt att putsa och vårda bilen, och en fackföreningsrörelse som dominerades av hungriga karriärister som betrak-